

Den unge Orla Lehmanns Historiesyn

ET BIDRAG TIL FORSTÅELSE AF
NATIONALLIBERALISMENS GENNEMBRUD

AF

GRETHE JENSEN

Politikeren Orla Lehmann (1810-70) var uddannet jurist, men i årene op til 1848 var han først og fremmest en af Danmarks få »professionelle« politikere. Man kan derfor spørge, hvorfor netop hans *historieopfattelse* skulle være af nogen særlig interesse. Men den er interessant af en række forskellige grunde.

For det første fordi det af en lang række af Orla Lehmanns taler, artikler og breve klart fremgår, hvor stor en vægt han selv lagde på at udvikle de historiske grunde for sine standpunkter. I hans politiske kamp indgik åbenbart i stor udstrækning en kamp om historieopfattelsen. Han bruger sin historieopfattelse som et våben for at vinde, at overbevise og for at begejstre. For den, der vil kende Orla Lehmanns politiske betydning, bliver dette våbens udseende og holdbarhed derfor af afgørende betydning. Og for den, der vil vurdere især de yngre nationalliberales krav på at gennemføre en ny ideologisk helhedsopfattelse, bliver Orla Lehmanns historiesyn centralt.

For Orla Lehmann var nok den første af de nationalliberale, der offentligt fremlagde en forholdsvis samlet opfattelse af Danmarks historie og satte denne opfattelse i relation til et syn på historiens væsen og verdenshistoriens gang, der var påvirket af datidens historiefilosofiske hovedretninger. Inspirationen fra romantikkens organiske historieopfattelse er således mærkbar. Helt utvivlsomt er også Orla Lehmanns stærke tilknytning til den Hegel'ske historiefortolkning. Og for opfattelsen af den særlige danske og nordiske historie kommer man ikke helt uden om at pege på Grundtvig som en vigtig inspirationskilde, hvor meget dette end

kan virke mærkværdigt i betragtning af Lehmanns hele »latinske«
dannelse og i betragtning af, hvor sent og egentlig halvhjertet Grundtvig
blev en allieret for de nationalliberale.

Den anden grund til, at Lehmanns historieopfattelse bliver interessant,
er, at den ofte kom først. Sammenligner man Lehmanns historieopfattelse
med den fremmeste nationalliberale historieskriver, C. F. Allens, må man
komme til den konklusion, at der er en overordentlig stor lighed i
filosofisk baggrund, i de store historiske linier og selv ned i detaljer, men
at det – hvad jeg ikke tidligere har været tilstrækkeligt opmærksom på¹ –
var Lehmann, der først formulerede nogle af de væsentlige træk i denne
opfattelse.

Den tredje grund til, at Orla Lehmanns historiesyn er interessant,
hænger sammen med den måde, hvorpå han var placeret i dansk politik i
tiden før 1848. Dette gjorde det muligt for ham at fremlægge sine
historiske synspunkter, uden at han i væsentligt omfang fik disse
konfronteret med de politiske realiteters verden.

Lehmann udtrykker i flere af brevene fra disse år² en forholdsvis
nøgtern og for så vidt også rigtig vurdering af sin egen rolle. Han var i
modsatning til det billede, mange har dannet sig af ham som en

¹ Jfr. min specialeafhandling fra 1982: Historikeren C. F. Allens forfatterskab (Kbh.s
Universitet 1982. Utrykt).

² Om Lehmanns opfattelse af sin egen rolle kunne og burde der vel nok spindes en større
ende. Jeg må her nøjes med at henvise til et enkelt udtryk herfor, som efter min bedste
overbevisning er et nogenlunde sandfærdigt udsagn om denne opfattelse. Udsagnet afslører
samtidig Lehmanns trods alt store selvfølelse. Brevet, jeg vil henvise til, er skrevet som en
regulær belæring af Laurids Skau, som efter de nationalliberale københavneres mening var
ved at skeje ud i retning af oppustet selvfølelse og var i færd med at tabe sin egen stands,
bøndernes, agtelse ved en alt for tæt omgang med adelige kredse. Lehmann skrev i sit brev
efter opfordring fra J. F. Schouw:

»men jeg taler om noget, hvorom jeg har tænkt og erfaret mere end manges 80aarig Bisp.
Vil man lede andre, maa man fremfor alt forstaae den Kunst at gjøre sig usynlig... Man
skal ikke blot ikke trænge sig frem, man skal ikke engang komme, naar man kaldes. Man
skal flygte fra Anseelsen, skjule sig for Hyldest – ikke ved at opsøge, men ved at opsøges,
naaer man varige Resultater... Ikke blot maa De gjerne unde Andre Æren for, hvad de
gjøre, og omhyggelig undgaae Skinnet af, at De gjør Alt, men De maa, hvor det er muligt,
give Andre Æren ogsaa for, hvad De gjør. Det er besværligt at lytte opmærksomt til Vrøvl,
at rette sig i Smaating selv efter Stemninger, man anseer for mindre rigtige, at gjøre sin
Mening gjældende ikke som sin, men ved at faae den først ind i Andre og saa antage den fra
disse. Troc mig, jeg taler her af stor Erfaring – dertil hører stor Taalmodighed og stor
Ydmyghed, men det er aldeles nødvendigt, hvis man vil samle Kræfter i Stedet for at
adsplutte dem«. (Kjøbenhavn d. 30. Aug. 1845. KB. NKS 1727; trykt i Da Sønderjylland
vaagnede, Bind VIII, side 103-7 og i Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i
København, udg. ved H. V. Gregersen. Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for
Sønderjylland, nr. 33, 1966, s. 149-54.)

selvsikker og målrettet politiker,³ selv klar over, at hans rolle var at befinde sig på sidelinjen og derfra søge at opildne til kamp. Herfra var hans opgave først og fremmest med den stille overtalelses midler og ved at formulere sig programmæssigt i artikler og taler at forsøge at vinde og overtale den mere moderate fløj i sit eget »parti«.

Tscherning, der selvvalgt stod uden for det politiske liv i disse år, opfattede ganske vist allerede i 1842 Lehmann som lederen af partiet⁴ og opfordrede ham til at gribe »Marschalstaven«. Men Lehmann selv vidste bedre. Han kunne ganske vist også på samme tid omtale sig selv som »den konstitutionelle Fører i Danmark«⁵, men han sagde det af gode grunde ikke offentligt. For han vidste, at selv i hans eget »parti« og selv blandt hans nærmeste politisk forbundne var der kun meget ringe interesse for, ja oftest endda skepsis over for en egentlig partidannelse.⁶

³ Denne opfattelse af Orla Lehmann som en indtil det utålelige selvsikker politiker kan man bl.a. finde hos C. E. F. Reinhardt: *Orla Lehmann og hans Samtid*, Kbh. 1871, se f.eks. s. 228-29; V. C. Topsøe: *Politiske Portrætsstudier*, Kbh. 1878, se f.eks. s. 14-15; Christian Degn: *Orla Lehmann und der nationale Gedanke*, Neumünster 1936, se især s. 231-32 (bemærk Degns ubehagelige overvejelser over Lehmanns racetræk!); og endelig kan man også nævne Holger Hjelholts bedømmelse af Lehmanns karakter i *Orla Lehmanns diplomatiske mission marts-april 1848 i Berlin og London*, *Historisk Tidsskrift*, 12. rk. Kbh. 1966, se f.eks. s. 612.

⁴ A. F. Tscherning til Lehmann, København d. 9. September 1842. RA. Trykt i *Af Orla Lehmanns Papirer*, udg. ved Julius Clausen, Kbh. 1903, s. 51-55. Her siger Tscherning bl.a.: »for mig er De Hærens General med hvem jeg trolig marscherer, om det ogsaa ikke ganske gaar min Vej« (s. 55).

⁵ Dette udtryk bruger Lehmann i den aldrig holdte tale fra september 1842 Til mine Vælgere. RA. Trykt i *Af Orla Lehmanns Papirer*, s. 55-66. Når talen aldrig blev holdt, skyldes det bl.a. Orla Lehmanns faders synspunkter. Disse kommer til udtryk i en række randnoter til manuskriptet og går bl.a. ud på, at sønnen i hvert fald ikke på indeværende tidspunkt skal give sig til at omtale sig selv som »den konstitutionelle Sags Fører i Danmark« (s. 62).

⁶ Såvel Orla Lehmanns klare ønske om at få dannet et politisk parti som hans overordentligt store problemer hermed fremgår af en breveksling mellem Lehmann og D. G. Monrad i oktober 1844. I forbindelse med forberedelserne til den nye stændersamling skriver Lehmann bl.a.: »Det er med den største Glæde, at jeg af et Brev fra Clausen seer, at det i et Møde er blevet vedtaget at stille Adressen på Ministeriets Afskedigelse. Jeg har i lang Tid forhandlet med ham, – Du veed, at han mener det alvorligt, men ogsaa, at han har en vis Horreur for Partivæsen, – og da jeg ved min Afreise sendte ham min Adresse-Tale, stillede jeg som Betingelse for at Sagen kunde faa noget at betyde, at det ikke skulde betragtes som en Stændersag, men som en politisk partisag, og at Partiet skulde bestaae af begge Sæbekjældere [dvs. både højre- og venstrefløj af de liberale], idet Du og jeg optages i Krigsraadet«.

Men hvor store Lehmanns problemer med at få dannet et parti egentlig var, fremgår måske bedst af, at end ikke hans nærmeste forbundne D. G. Monrad i sit svar på dette brev synes særlig overbevist om det rigtige i at danne et parti. (Lehmann til Monrad 3. oktober 1844. RA. og Monrad til Lehmann (af udg. dateret 5. oktober 1844). RA. Brevene er trykt i *Danske politiske Breve*, Bind II, Kbh. 1948, s. 511-13.

Derfor kunne Lehmann altså også højst i sin egen selvforståelse opfatte sig som leder af et parti. Men denne af omstændighederne fremtvungne position uden for de reale politiske beslutningers område, gjorde selvsagt også hans ryg mere fri. Derfor kunne han udvikle sine politiske holdninger og sin historieopfattelse uden at behøve at underkaste dem et partis modificerende indflydelse. Og hans rolle i Roskilde Stænderforsamling, som han var medlem af siden 1840, var således, at regeringen ikke for alvor var nødt til at inddrage og tage hensyn til hans politiske opfattelse. Derfor kom hans synspunkter kun sjældent under reel politisk debat, så også på denne led blev Lehmann kun sjældent tvunget til at arbejde med sit eget historiesyn ud fra taktiske overvejelser.

Selv om det ikke er uden paralleller mener jeg således, at Lehmanns historiesyn er enestående for en politiker i den forstand, at politik for ham – og hans parti – indtil 1848 i meget høj grad var noget, der befandt sig i ideologiens rige. Eller i idéernes verden, som han selv udtrykte sig i Ridehustalen i 1845.⁷ Det enestående ved Lehmanns politiske rolle i disse år var således, at han stille og roligt gennem 16 år, fra 1832 til 1848 kunne opbygge og udbrede og vinde positioner for den ideologi, som med ét slag – og relativt uventet for alle – kunne sætte sig igennem i 1848.

Men når jeg siger relativt uventet, mener jeg i og for sig kun, at tidspunktet kom før, end nogen – også Lehmann – havde forestillet sig det. Men at det kom, kunne ikke overraske Lehmann. Det var nemlig en integreret del af hans historieopfattelse at være overbevist om sin holdnings historiske ret og om, at tidsånden før eller siden med den europæiske og historiske nødvendighed ville skabe de betingelser for, at hans ideologi kunne sætte sig igennem, som han gennem sit seje og utrættelige arbejde kun kunne skabe grundlaget for. Og et centralt led i denne ideologi var naturligvis historiesynet. Derfor bliver det interessant, for det var i høj grad gennem det, at han kunne være med til at danne det grundlag, uden hvilket begivenhederne i 1848 ikke kan forstås.

Men ét taktisk hensyn var Lehmann dog som regel nødt til at tage, nemlig hensynet til den indskrænkede tale- og trykkefrihed. Han måtte – samtidig med at hans praksis viser, hvor ivrigt han afprøvede grænserne herfor – tage hensyn til, at det ikke var tilladt direkte at forsøge at afskaffe den bestående styreform. Men selve dette forhold afgiver formentlig på sin side en nok så vigtig forklaring på Lehmanns optagethed af historien. For han mente, og fik det vel for så vidt stadfæstet i den forholdsvis milde dom efter Falster-talen, at det ikke kunne være utilladeligt på samme

⁷ Tale i Christiansborg Ridehus d. 24. juni 1845. Særskilt aftryk, uden sted og år, s. 4.

måde at »laste« historien.⁸ Og gennem sin stadige kredsen om den tidlige enevældes uretfærdigheder, lykkedes det ham i skjult form at få sagt netop den mening om samtidens enevælde, som han ellers var afskåret fra at udtale sig om. Set i dette lys bliver Lehmanns historiske redegørelse altså i virkeligheden nok så meget at betragte som et udtryk for hans politiske opfattelse af samtiden.

Men den endelige grund til, at Lehmanns historiesyn må forekomme interessant også for os i dag, er naturligvis, at det »vandt«. Med ét slag i 1848 trådte den nationalliberale politiske idédannelse ud af ideologiens verden og slog om i materialitet. Og ideologien kunne begynde at omdanne sig til politiske realiteter. Vi ved alle, at sejren kun var delvis, og at nederlaget for mange af Lehmanns ideer lurede lige om hjørnet. Det gælder Ejderpolitikken, det gælder de skandinaviske drømme, og det gælder også forventningerne om, at det danske »folk« ville være tilfreds med at overlade styret til den middelstand, den tredjestand, som Lehmann selv mente, at han repræsenterede. Men det, der vandt, det, der trods alle nederlag fik afgørende indflydelse på den danske histories retning, var alligevel de centrale led i den nationalliberale ideologi. Og at den sejrede kan kun forstås ud fra, at den passede til de behov, som borgerskabet ikke kunne få tilfredsstillet i det efterblevne enevældige privilegiesamfund.

Vi ved, at der overalt i Europa i det nittende århundrede foregik en bevægelse hen imod liberalisering af økonomien, hen imod nationalstatsdannelse og en vis demokratisering af det politiske liv. Og det er trods alt overordentlig centrale dele af denne stræben, det faktisk lykkedes de nationalliberale politikere i Danmark at sætte igennem i årene efter 1848. Og samtidig vandt også den nationalliberale historicopfattelse. Selv om denne opfattelse i hvert fald ikke efter krigen i 1864 kunne stå uimodsagt, har den alligevel på forskellig måde formået at trække tråde helt op til vor egen tid. Det, der vel først og fremmest er blevet stående, er den politiske og økonomiske liberalistiske ideologi, der lå i programmet, og som på trods af kapitalismens stadig mere centraliserende tendens ikke i ideologisk forstand har ændret sig så forfærdelig meget siden Lehmanns dage.

⁸ Af Orla Lehmanns Forsvarstale, holdt for Højesteret... Onsdagen d. 19de Januar 1842, Kbh. 1842, fremgår det, at en meget væsentlig del af Lehmanns forsvar gik ud på at hævde retten til at »laste« historien. Se især s. 55-62.

Sammenlign hermed to breve fra kopist A. L. C. de Coninck til Lehmann fra den 7. og 17. januar 1842. De Coninck tilkendegiver heri, at han har kendskab til de to frifindelsesvota, som blev afgivet i den første dom i anledning af Falster-talen i Hof- og Stadsretten, og råder derefter Lehmann til især at fremhæve forskellige historiske skrifter, herunder Allens Haandbog i Fædrelandets Historie, som ifølge de Coninck i anderledes nærgående og stærke udtryk havde lastet henfarne konger, og som ikke var blevet tiltalt herfor. Brevene, der findes i RA, er trykt i Danske politiske Breve, Bind II, s. 105-08 og 111-12.

Også i historieskrivningen blev den liberalistiske tendens videreført. Primært af den radikale historikergeneration, der har haft monopol på historiesynet næsten helt til vore dage. Og at disse forfattere selv var sig deres politiske rødder bevidst vidner f.eks. P. Munchs forfatterskab klart om.⁹

Også nationalstatsidéen sejrede, omend på sin egen snørklede facon. Selv om det kun har været ganske få historikere og andre, der efter 1864 ville forsvare Ejder-statsidéen, så ændrer dette intet ved, at den national-liberale historieopfattelse stadig bærer sin del af æren for, at vi alle i så høj grad har dannet os et ideologisk billede af en individuel og særegen dansk historie. En historie der stadig underordner klassemodsatninger under den nationale enhed, og en historie hvor omverdenen stadig spiller en underordnet rolle. Man må i den forbindelse ikke glemme, at indtil 1848 var selve begrebet Danmark end ikke definerbart, således som Lehmann siger det i sin Ejder-tale fra 1842.¹⁰

Et tredje element i den nationalliberale ideologi, som hænger snævert sammen med historiesynet, har formået at blive stående ideologisk og i en vis udstrækning også materielt helt til vor tid. Jeg tænker på individualismen. Individualiseringstendensen voksede ud af såvel liberalismen som nationalismen. Af liberalismen som en fastsættelse af borgerlige individuelle frihedsrettigheder og som en skabelse af rammerne om en fri individualkapitalistisk udvikling i såvel byindustrien, handelen som i bondeøkonomien på landet. Den individualiserende tendens, der lå i nationalismen, har jeg allerede omtalt.

Denne individualismes filosofiske rødder er flertydige. Man kan ikke komme helt uden om at pege på den foregående tids menneskeretsfilosofi, hvor forladt denne end var som selvstændig ideologi på Lehmanns tid. Lehmanns optagethed af den franske revolution i dens tidlige faser peger f.eks. i denne retning.¹¹ Men hovedinspirationen kom naturligvis fra den

⁹ Den bedste samlede fremstilling af den radikale historikergenerations liberalisme findes i Jens Chr. Manniche: *Den radikale historikertradition*, Aarhus 1981; se især s. 115-33. Dog må det bemærkes, at Manniche i en vis udstrækning underbetoner inspirationen fra den tidlige nationalliberale bevægelse. – Det bedste eksempel på P. Munchs omtalte beundring for de nationalliberale i deres unge dage er *Det danske Folks politiske og nationale Gennembrud*, Kbh. 1904.

¹⁰ Danmark til Ejderen. Tale ved Festen 28. Maj 1842; *Fædrelandet* d. 30. Mai 1842 nr. 891, spalte 746.

¹¹ At Lehmann ikke i samme grad som sin samtid ville afskrive det, han kalder for »det attende Aarhundredes Philanthropi« og dets ifølge hans samtidiges opfattelse »flade Lighedsideal«, fremgår bl.a. af Forsvarstale holdt for Højesteret den 19. Januar 1842, s. 69-70. – At Lehmann interesserede sig for den franske revolution, fremgår af en række udsagn. I den første del af sit Parisophold i 1842-43 kastede Lehmann sig over studiet af den franske revolutions første fase. Se *Efterladte Skrifter*, Bind I, udg. ved Hother Hage, Kbh. 1872, s. 151.

filosofiske retning, der var fremherskende på Lehmanns egen tid. Romantikken og Hegels historicopfattelse er afgørende præget af interessen for det unikke. Den unikke hændelse og det unikke individ var grundpillerne i dette historiesyn. Set i dette lys var menneskeretsfilosofien netop ikke individualistisk med sine generelle udsagn om mennesket, der gik på tværs af landegrænser og alle individuelle forskelligheder. En tredje inspirationskilde var Adam Smiths økonomiske liberalisme med dens stærke individualistiske tendens, men netop den må vel siges at have sine filosofiske rødder solidt plantet i oplysnings- og menneskeretsfilosofiens grund.

Billedet er altså diffust og forvirres end mere af de Hegel'sk påvirkede nationalliberales ønsker om en stærk statsmagt, som i en række spørgsmål måtte stå over individet og over folkesuveræniteten. Vægten blev med andre ord forskudt over mod den individuelle stats fornødenheder. Dette skete måske mest udpræget hos D. G. Monrad,¹² men det samme mønster kan i en let ændret form genfindes hos Lehmann.

Hvor diffust end billedet er, må det dog fremstå som et faktum, at den nationalliberale ideologi lige over for enevældens paternalistiske bureaukratisme, hvor staten principielt var lig med »kongens riger og lande«, gennemsatte en ideologi og en politik, der nationalt, politisk og økonomisk var gennemsyret af en hidtil ukendt individualisme.

Et historiesyn i modsætningen mellem det historisk overleverede og tidsånden. Organismefilosofi? ¹

Christian Degn er den eneste, der tidligere har beskæftiget sig med Orla Lehmanns historieopfattelse i større udstrækning.² Degn er først og fremmest optaget af at bestemme forholdet mellem historie og samtid i Lehmanns opfattelse og når frem til en negativ afgrænsning af Lehmanns historiesyn, som stadig har en vis gyldighed:

¹² Se herom Povl Bagge: *Studier over D. G. Monrads Statstanker*, Kbh. 1936, passim.

¹ Organismefilosofiens historiesyn definerer jeg med Aage Henriksen på følgende måde: »Tanken, som ligger til grund for organismefilosofiens historiesyn, er denne: Alle kendte organismer gennemgår i deres liv en lovmæssig udvikling, som falder i bestemte typiske faser. Verden er selv en organisme. Også de begivenheder, som går hen over den, rigers opstigning og fald, kulturens vandring, må tænkes at følge de love, som gælder for organisk vækst«. – »Historiefilosofien søger da at tolke de uendelige diskontinuerte forløb, som overleveringen informerer om i lyset af de endelige forløb, som en organisk enhed gennemløber mellem fødsel og død«. *Ideologihistorie I. Organismetænkningen i dansk litteratur 1770-1870*, red. af Aage Henriksen. Kbh. 1975, s. 44.

² Christian Degn: *Orla Lehmann und der nationale Gedanke*, se især s. 105-06, 114 og 122.

»Jener Gedanke der organischen naturgewachsenen Einheit von Einst und Jetzt fehlt... Gewiss finden wir bei Lehmann Spuren, die an die Romantik erinnern; hierher gehört etwa die Hochschätzung von Oehlenschlägers Skaldensängen; und man mag auch die Idee vom Geist des Nordens hier nennen; er lebte ewig, doch kam sein Wirken nicht immer zur Geltung. Aber über allen solchen an die Romantik anklingenden Gedanken herrscht doch immer der Wille, die Gegenwart nach dem Geist der Zeit zu meistern!« (C. Degn, *anf. arb.*, s. 106).

Dog bør man ikke blive stående ved denne konklusion; Degns opfattelse indeholder nemlig en række begrænsninger, som gør, at det ikke bliver muligt for ham at komme frem til en positiv bestemmelse af Lehmanns historiesyn i forhold til tidens tankeretninger. Her må for det første peges på, at han bliver stående ved den negative afgrænsning, at Lehmanns opfattelse ikke kan have sine rødder i en organismefilosofisk tankegang. Men han får ikke samtidig afklaret, hvilke tankeretninger Lehmann så i stedet er påvirket af.

Dette betyder samtidig, at Degn – som det også fremgår af ovenstående citat – har svært ved at se de af Orla Lehmanns udsagn, der faktisk tyder på organismetænkning, i en meningsfuld sammenhæng. Dette skyldes for det første, at Degn betragter organismefilosofi og romantik som udelukkende »reaktionære« strømninger, som tankeretninger, der alene vil fremhæve det historisk tilblevnes ret over for pludselige, ikke naturgroede forandringer. Herved forhindres Degn i at se, at der netop ud af organismefilosofiens vækstalogier også kan fremkomme et andet syn på det historisk tilblevne og dermed en anden opfattelse af, hvilket trin i sin udvikling statsvæksten nu er kommet til.

Men den vigtigste kritik, man i denne forbindelse må rette mod Degn, er, at han forsømmer at inddrage Lehmanns forhold til den Hegel'ske historiefortolkning. Selv om Hegel ikke éntydigt kan placeres sammen med tidligere organismefilosoffer, bliver netop Hegels omfortolkning af den organiske væksttanke i forbindelse med historien vigtig, hvis man vil forstå Lehmanns historiesyn. Det er påviseligt, at Lehmann i hvert fald på et vist tidspunkt var stærkt påvirket af Hegels historieforståelse.³ Degn har ikke blik for, at Lehmann især ud fra sin Hegel'ske historieforståelse kunne forene tilsyneladende modstridende udsagn om historiens ret i forhold til nutidens. Bag historiens overflade lå efter Lehmanns Hegel'ske opfattelse historiens egentlige væsen: verdensåndens sætten sig igennem i historien.

³ Se herom afsnittet om Hegel, nedenfor s. 52ff.

Denne historiske »einheitliche« vækst⁴ var foregået gennem en række dialektiske spring. Det var et af disse spring, Lehmann så sin tid stå over for. Verdensånden, der havde virket gennem hele historien, og hvis værk Lehmann som hegelianer anerkendte som »fornuft«,⁵ var nu ved at give sig udtryk i den tidsånd, som Degn nævner. Men denne tidsånd står bestemt i en organisk forbindelse med hele den foregående historie, og jeg mener, at man kun kan yde Lehmanns historiesyn retfærdighed ved at forstå det således. Lehmann var netop i denne forstand yderst historiebevidst, og hans opfattelse kan kun sporadisk sammenlignes med oplysningsfilosofiens, der satte samtidens menneskeskabte fornuft som dommer over fortiden.

Indtil videre har jeg kun talt om Orla Lehmanns historiesyn som en éntydigt bestemmelig størrelse. Det er det imidlertid ikke, hvilket jeg nu vil komme nærmere ind på. Ud over en tydeligt bestemmelig Hegel'sk periode er Lehmann, især i sine yngre år, først påvirket af en næsten ren, omend ikke særlig dybtgående organisk historieforståelse. Kun kort tid efter uddybede Lehmann sit organiske historiesyn, men var da samtidig i modsætning til dette under indflydelse af Oplysningstidens nutidsorienterede syn.

Man kunne måske sige, at Hegels historiefortolkning bliver det punkt, hvori Lehmann igen kan forene sine tidligere diffuse opfattelser, men samtidig må man være opmærksom på, at billedet sløres af i hvert fald visse taktiske overvejelser, som en del af Lehmanns historiske udsagn må formodes at stå i forbindelse med.

Da Lehmann under mærke i 1832 skriver sine første bidrag til Maanedsskrift for Litteratur, er han tydeligt påvirket af organismefilosofien. Man kunne måske sige, at han ikke godt kunne være andet, så fremherskende som denne tankegang var på dette tidspunkt, men alligevel formår han, som jeg allerede har antydnet, netop ud fra dette synspunkt at hævde sin opfattelse af nutidens ret. I anmeldelsen af »Om de danske raadgivende Provindsialstænders Væsen og Værd« af F. A. Holstein skriver Lehmann, at stænderne ikke er meget værd, hvis de ikke indgår i en organisk forbindelse med folkets historiske udvikling:

»Men er det ikke Folkets ramme Alvor med kjærlig Omhu at opelske [frihedens træ], da nytter det kun lidt, at vor ædle Konge planter det iblandt os, – den første Østenvind vil dræbe det ... men hvis derved ingen hemmelig Trang i Folkets Bryst blev tilfredsstillet, da vilde dets rette

⁴ Hegels forhold til organismetænkningen kan næppe siges at være færdigbehandlet. Væsentlig støtte for det synspunkt, at Hegels historiefilosofi ligger i udpræget forlængelse af organismefilosofien, har jeg fundet i Ideologihistorie I, især s. 44-49.

⁵ Se herom nedenfor s. 57.

Time ei endnu være kommen, da vilde det i kold og ufrugtbar Betydningssløshed staae som et fremmed Agregat og ei i organisk Virksomhed sammensmelte med Folkets aandelige Tilvær«. (Maanedsskrift for Litteratur, Bind VII, 1832, s. 159).

Men hvor lidet dybt Lehmanns organismeprægede sprogbrug stikker, viser sig i hans behandling af den danske nationale individualitet i samme anmeldelse. Han tager under indtryk af den tyske filosofis syn på folkene, afstand fra Oplysningstidens almenmenneskelige betragtninger. Det danske folk er efter Lehmanns mening modent til at blive indført i den række af nationer, hvor folket har medbestemmelse, ikke ud fra betragtninger over »en almindelig Udvikling af de menneskelige Evner«, men fordi en lang historisk tradition har givet det danske folk en individualitet og nationalfølelse, som berettiger det til en sådan medbestemmelse.

Imidlertid vil Lehmann ikke i denne sammenhæng betone den nationale individualitets organiske udvikling. Han vil blot ved at pege på individualiteten over for organismetænkende skeptikere argumentere for det liberale standpunkt, at nutidens statsliv ikke er i overensstemmelse med denne individualitets stade, og at Danmark derfor savner »Selvbevidsthed«. Lehmann sigter altså mod en ændring i statslivets form, og den nationale individualitet, som måtte findes i nationen eller folket i hvilende form, interesserer ham egentlig kun som argument, ikke som sådan.

Lehmann bruger et sprog, der i mangt og meget ligner det organismefilosofiske, men det har næppe været nogen dyberefølt bestanddel af hans historiske og politiske tankeverden. Alligevel faldt sprogbrugen ham lige for, dels fordi det var den tankeverden, han var blevet opdraget i, og dels fordi han derved talte et sprog og kunne bruge nogle argumenter for sin liberale holdning, som hans publikum måtte forventes at kunne forstå og goutere.

I Maanedsskrift for Litteratur, Bind VII, 1832, anmeldte Lehmann også B. Einarssons skrift »Om de danske Provindsialstænder med specielt Hensyn paa Island«. Kendetegnende for Orla Lehmanns brug af organismetænkningen i liberalismens tjeneste er den anke, han rejser mod skriftet, at Einarsson til anmelderens »Forundring« ikke har lagt vægt på, at islændingene med deres rige historie må nære en hemmelig længsel efter en genoplivelse af det 800 år gamle ting; en sådan genoplivelse ville efter Lehmanns opfattelse »forene deres Fortid med deres fremtidige Forhaabninger« (s. 534-35).

Og i sin konklusion på denne indvending definerer Lehmann sin interesse for historien på en måde, der nærmest må betegnes som

programmatisk. Den tankegang, han her afslører, viser, at kampen for ham egentlig ikke stod imellem en organisk og en ikke-organisk historieopfattelse, men snarere drejede sig om kampen mellem to væsensforskellige tolkninger af den samme organiske udvikling, en reaktionær og en progressiv tolkning: »Disse Antireformers [d.v.s. konservative personer] søge stedse deres Støtte i Fortiden, og fra deres historiske Standpunkt, som de dog gjerne vælge temmelig vilkaarligen, prædike de mod Conclusioner uden Præmisses mod en Fremtid, der ingen dybe Rødder har i hvad der bestod i Fortiden. Forsaauidt deler ogsaa Anm. deres Anskuelse, og, i Sandhed, hvis man blot ville bygge paa Theorier uden nogen factisk Grundvold, da vilde man neppe lade sig nøie med det, som nu vist vil modtages med almindelig Glæde og Taknemmelighed [dvs. provinsialstænderne]. At man deraf søger kraftig Holdning og Besindighed af denne historiske Betragtning, vil Enhver billige; men vil man derfra hente Grunde imod enhver Forbedring, da er det godt, naar ogsaa vi fra Fortiden kunne hente Argumenter for vore Forventninger«. (Sst., s. 535-36).

Allerede to år senere er Lehmanns opfattelse af historien som en organisk sammenhæng mellem konge og folk og mellem fortid og nutid rystet, og man kan sige, at mulighederne for, at han konfliktløst kunne hente argumenter for sin liberale stræben i den organiske historieopfattelse, ikke længere var til stede. Grunden hertil er ikke svær at gætte. En række af de fordringer, han i 1832 havde stillet til provinsialstænderne, var ikke blevet gennemført; de to kongerigske stænder var således blevet adskilt. Og den for Lehmann så overordentlig vigtige »offentlige mening« havde været ude for alvorlige tilbageslag; dette var allerede sket med landsforvisningen af A. F. Tscherning og blev yderligere understreget af det »kongelige« svar, Trykkefrihedsadressen fik i 1835.

Da Lehmann ikke længere kunne se den politiske udvikling i Danmark som en organisk udvikling, der via stænderinstitutionen fredeligt ville erstatte enevælden med en folkelig medbestemmelse og selvbestemmelse, blev han ved midten af 1830'erne politisk mere radikal. Dette giver sig udtryk i en blandet historieopfattelse, der på en og samme tid gav mindre plads for det historisk tilblivne og blev kendetegnet af en vis uddybning af den organiske historieforståelse, som han havde opnået gennem sit nærmere bekendtskab med den tyske filosofi under studieopholdet i Berlin. Et eksempel på denne uddybning er den opfattelse, Lehmann giver udtryk for i en artikel »Rückblicken auf Dänemarks neuere und neueste Geschichte« i Augsburger Allgemeine Zeitung i 1834. Han giver ifølge Degn⁶ her udtryk for, at han vil skabe en forbindelse mellem det

⁶ Degn: Anf. arb., s. 20.

universelle (altså de liberale ideer) og det partikulære (altså det danske folk i dets ejendommelige historiske udvikling), og at han vil skabe en forbindelse mellem det principielle og det traditionelle i den praktiske politik. Men Lehmann opfatter nu det folkeligt ejendommelige som en selvstændig kraft, som politikerne må tage hensyn til og ikke som i 1832 blot som et argument for udviklingen af statsforfatningen:

»Der wahre Politiker aber wird dabei nicht übersehen, dass nur in der selbständigen und nationalen Entwicklung jedes einzelnen Volkes, nur in der Frische und Fülle des sich überall eigentümlich gestaltenden Lebens Heil für die Gegenwart und Bürgerschaft für die Zukunft zu suchen sei«. (Augsburger Allgemeine Zeitung, nr. 52, 1834; her citeret efter Degn, anf. arb., s. 20).

Omvendt må vi som eksempel på en radikalisering i historiesynet nævne Lehmanns opfattelser i anmeldelsen af Welhavens digt »Norges dæmring« i Dansk Litteratur-Tidende for 1835. Hvor Lehmann i 1832 kritiserede Einarsson for ikke i tilstrækkelig grad at inddrage Islands tidligere historie, rejser Lehmann i denne anmeldelse en næsten modsat kritik af Welhaven for ligesom Oehlenschläger, Grundtvig og alle deres efterlignere i Danmark at ville ty til en »oldtidens Nat«.

Lehmann mener således ikke, at der i Norge – og det må naturligvis også gælde Danmark – kan blive tale om at forbinde fortiden med nutiden, således som han i 1832 mente det om Island. I 1835 har han kun hånlige ord tilovers for en sådan bestræbelse: »Thi naar han [Welhaven] udbryder »Hvad Norge var, det maa han atter vorde«, og vi nu spørge, hvad Norge da var, da vide vi intet andet Svar, end: en »Ødegaard«, hvor »alt var fælles Mark og Græsbund« beboet af Taager, Ulve og en vild Flok Barbarer, der ei blot »nød Livets Phænomener raat«, men som ogsaa raat aad Kjød og Rødder. Skal Norge vorde, hvad det engang var, da har vor Digter Uret« (Dansk Litteratur-Tidende for 1835, nr. 20, s. 317-18).

Her må man dog være opmærksom på, at der i denne kritik hos Lehmann også lå en begrundet frygt for, at der blandt nordmændene (inklusive Welhaven) skulle udvikle sig en afstandtagen fra perioden, hvor Norge tilhørte Danmark, en periode, som Lehmann mener har været uundværlig for den norske statsdannelse og for udviklingen af norsk kultur.

Den samme kritik af den danske guldalderdigtningens optagethed af oldtiden gentages i skriftet fra 1836, »Trykkefrihedens Indskrænkning«: »Nutiden frembød ikke Andet, end Fornedrelse og Elendighed: hvad Under da, om det [dvs. syge danske folk] vendte Blikket bort fra samme og flygtede hen blandt Oldtidens dunkle Skikkelser, for i Beskuelsen af en

formeentlig Fordums Storhed at glemme den nærværende Lidenhed«. (Kjøbenhavnsposten 1836, 12. februar 1836, nr. 43, s. 169).

Denne fremhævelse af samtiden på bekostning af historien fremgår også af et andragende til Trykkefrihedsselskabet i 1838. Her må man dog være opmærksom på den sammenhæng, Lehmanns argumentation indgår i. Han ønsker i dette skrift at fremme kampen for, at alle aviser kunne få ret til at bringe udenrigs- og indenrigspolitiske nyheder. Adgangen hertil var jo begrænset til de censurerlagte, privilegerede blade. Derfor er det kun naturligt, men altså muligvis skærpet af selve det behandlede emne, når Lehmann her fremhæver samtidens historie som den absolut primære.

Hegel

Det er vanskeligt med absolut sikkerhed at fastlægge, hvornår Lehmann skifte til en mere Hegel'sk historieopfattelse, der igen kunne samle fortid og nutid i en meningsfuld enhed i hans tankeverden, egentlig sker.

Man må nok pege på, at Lehmann på sin studierejse til Berlin i 1833 kom i kontakt med den Hegel'ske lære. Den måde, han i sine erindringer latterliggør visse af Hegels epigoner på, betyder ikke, at han hverken dengang eller senere var upåvirket af Hegels tanker.⁷ Fra og med dette tidspunkt kan man i hvert fald sporadisk finde formuleringer hos ham, der tyder på inspiration fra Hegel, men man skal helt frem til 1843 før Hegels opfattelse fuldstændig vinder indpas i hans idéverden.

Allerede i 1834⁸ og 1835 kan man finde udtalelser af Lehmann, der tyder på, at han har indoptaget Hegels verdenshistoriske udviklingsskema i sin tankeverden. F.eks. når han i 1835 skriver: »Anmelderen [d.v.s. Lehmann] troer, at det 17de og 18de Aarhundredes Absolutisme er et væsentligt Led i Verdenshistoriens store Udviklingsproces«. (Dansk Litteratur-Tidende for 1835, nr. 20, s. 321). Sikkert er det også, at man med Povl Bagge kan slå fast, at Lehmann lader sig inspirere af Hegel, da han i sin Stavnsbåndstale i 1838 hævder fæsterbefolkningens fælles ejendomsret til den fæstede jord.⁹ I forsvarstalen for Højesteret i 1842

⁷ Disse mindre Hegel'ske ånder, der gav Lehmanns »temmelig levende Sands for det Komiske rig Næring«, kan man læse om i *Efterladte Skrifter*, Bind 1, s. 122-23. Den liberale hegelianer Gans afskrives imidlertid ikke i erindringerne; det er de konservative statshegelianere med deres evige bevisførelse for Præjsens ret til lederskabet i Tyskland, han latterliggør, og som han måske også allerede i 1833 fandt tåbelige.

⁸ Det er således et Hegel'sk syn på absolutismens fortjenester, Lehmann forfægter, da han i 1834 i nr. 52 af *Augsburger Allgemeine Zeitung* skrev, at den havde »alle Ungleichheiten ausgeglichen, alle Partikularitäten erdrückt, und so eine Einheit des Staats, eine Allmacht des Staatswillens begründet«; her citeret efter Degn: *Anf. arb.*, s. 21.

⁹ Povl Bagge: *J. N. Madvig. Et mindeskrift*. Kbh. 1955, s. 148.

(efter talen på Falster i 1841) bliver den Hegel'ske tankegang mere tydelig. Det enkelte handlende individ og selve historien ses her som styret af en højere magt, Hegels verdensånd, eller som Lehmann kalder den, »Verdensstyrelsen«: »Thi det er ikke i Consequents af Kongeloven og ikke i Kraft af hans [dvs. Frederik den Sjettes] Qualitet som souverain Fyrste, men det er som Menneske, at han 'med Begeistring opfattede og troligen understøttede den Sag' [dvs. bondereformerne], som Tidsaanden, som Verdenshistorien og Verdensstyrelsen havde gjort til hiin Tids Opgave« (Orla Lehmanns Forsvarstale, holdt for Høiesteret ... Onsdagen d. 19de Januar 1842. Kbh., 1842, s. 70). Men det er som sagt først i året 1843, at den Hegel'ske historietolkning fuldstændigt slår igennem hos Lehmann.

En af de vigtige grunde til, at Lehmann tidligt forlod troen på den rolige, organiske udvikling, var hele det nationale problems udvikling. Endnu så sent som i 1838 og ved tronskiftet i 1839 kunne Lehmann forestille sig en konstitutionel udvikling i kongeriget uden at måtte stille spørgsmålet om Slesvig øverst på dagsordenen. Men i hvert fald med proklamationen af Ejder-politikken i 1842 blev to af mulighederne i Lehmanns historiesyn stærkt begrænset.

Lehmann kunne for det første ikke nøjes med den i folket hvilende individualitet, nationalfølelsen, når det gjaldt den stadig voksende spænding i Slesvig. Dette ligger ganske godt i forlængelse af hans historiesyn helt fra 1832, hvor han nok berømmer individualiteten, men tvivler på den som selvstændig kraft. Efterhånden som striden i og om Slesvig stadig skærpedes, måtte Lehmann mere og mere forlade enhver tro, han måtte have haft på, at den nationale individualitet ved egen kraft kunne bevare sig selv over for det tyske. For Lehmann var den nationale ejendommelighed ikke i sig selv kraftig nok til at forsvare sin ret. Eksemplet Slesvig måtte vise ham, at hvis ikke en mere handlekraftig magt, en mere bevidst magt greb kraftigt ind, var det muligt, at en anden kultur kunne ødelægge og fortrænge den danske. Den kraft og selvbevidsthed, Lehmann efterlyste, kunne han kun finde ét sted, i staten. Derfor måtte staten stå over det organisk tilblevne, nationen. I dette spørgsmål kunne han øse af den tyske filosofi, og især af Hegel, der opfattede staten som et idealt begreb. Staten var ikke noget konkret, ikke lig kongen eller kongens riger og lande, ej heller lig regeringen eller sprogområdet. Den danske stat var i Lehmanns tankeverden en abstrakt Hegel'sk idé om nogle oprindeligt givne rammer, som for enhver pris måtte opretholdes omkring det organiske, nationalt folkelige liv, hvis ikke den nationale individualitet skulle gå tabt.

Senest i 1842, hvor Lehmann definerede rammerne om denne stats-

dannelse som lig med Ejder-grænsen, blev hævdelser af den danske stats historiske ret af stor betydning for ham. D.v.s at der også fra dette udgangspunkt skete en yderligere tilnærmelse til den Hegel'ske tankeverden.

Lehmann mente dog nok, at heller ikke den danske stat i virkeligheden var stærk nok til at forsvare sin ret, hvis den blev truet udefra. Oprindeligt var det derfor naturligt for ham at udvikle sine ideer om én nordisk nation. Og i slutningen af 1830'erne var den nationale situation endnu ikke mere skærpet, end at han kunne sysle med ideer om at lade den danske statsdannelse gå op i den højere nordiske enhed, bl.a. for ad denne vej lettere at nå til en konstitutionel forfatning. Det er en antydning af tanker om sådanne planer, Lehmann giver i sin artikel om sammenlægning af de kongerigske stænder i 1838: »Men istedet for at skille det Danske ad ... burde vi stræbe efter at lade det Danske gaa op i den højere Eenhed, hvori det har sin rod og hvori det først vil finde sin Fuldendelse; det Skandinaviske, det Nordiske«. (Dansk Folkeblad, 20. Juli 1838, nr. 20, s. 80).

Den logiske videreudvikling af dette synspunkt måtte vel være, at såfremt der i virkeligheden kun var én nordisk nation, så burde der vel også kun være én nordisk stat. Lehmann fremsætter dog kun sjældent synspunkter, der peger i denne retning. Stærkt medvirkende hertil kan det selvfølgelig være, at han af hensyn til den danske lovgivning ikke kunne fremsætte sådanne tanker offentligt.

Tættest på at formulere ønsket om én nordisk stat kommer Lehmann derfor af gode grunde kun i et privat brev fra nogenlunde samme periode. I dette brev til P. Hjorth Lorenzen fra 1839 er det imidlertid vanskeligt at skelne skarpt imellem nationale og liberale motiver. Og det er næsten umuligt at afgøre, hvor stor en del af Lehmanns argumentation der er øjeblikksbestemt af taktiske hensyn i forhold til den endnu ikke dansk-nationale P. Hjorth Lorenzen, som på dette tidspunkt synes at frygte den danske Kongelovs mulige udbredelse til Slesvig mere end alt andet. Alligevel mener jeg, at man må se Lehmanns udtalelser i dette brev som en bekræftelse af, at han i hvert fald på dette tidspunkt ikke af hensyn til den danske nationalejendommelighed eller statsautoritet stod helt fremmed over for tanken om en egentlig nordisk statsdannelse. Hermed fjerner jeg mig i en vis udstrækning fra Degns synspunkt, at Lehmann aldrig var villig til at ofre den danske stat på Nordens alter.¹⁰

Lehmann udtrykker sit synspunkt på følgende bombastiske måde: »Wie wenig ich ein Stockdäne bin, erschen Sie daraus, dass ich nichts

¹⁰ Degn: Anf. arb., s. 130.

dagegen habe, dasz diesz jetzige Dänemark, das nichts ist, als ein Familienfideicommiss, als ein Gütercomplexus des holstein-oldenburgischen Hauses, untergehe; – der grosze scandinavische Volksstamme, der einst eine grosze welthistorische Rolle spielte (der die Küsten der Ostsee beherschte und cultivirte, die englische Freiheit gründete, an der Spitze der Kreuzzüge stand, die Reformation rettete) – und der einmal wieder auftreten wird als ein eigenes, einiges weltgültiges Moment in der Entwicklung des Menschengeschlechtes – der wird nie vergehen, aber kräftiger und schöner aus dem Tode dieses dynastischen Wirwarrs erstehen. Dänemark, Norwegen und Schweden, das sind seine Factoren – Finnland und Schleswig, das sind bestrittene Teile desselben, und sowie ich, wenn ich könnte, die ruszificirung des ersten bestreiten würde, so bestreite ich, dieweil ich es kann, die Germanisirung des letzten. Ob Schleswig nun dem groszen nordischen Freistaate, oder dem germanischen Staatenbunde angehören will, das darf nur Schleswig entscheiden, aber die Entscheidung soll frei und offen sein« (Udateret brev (efter 20.4.1839), trykt i Lauridsen: Da Sønderjylland vaagnede, Bind IV, Kbh. 1916, s. 249-55).

Senest fra 1842, hvor Lehmann udvikler den ejderdanske tanke, bliver det nok mere og mere klart for ham selv, at disse »højtflyvende« tanker om en nordisk enhed som forsvar mod Slesvigs »Germanisering«, ikke var tilstrækkeligt svar på den akutte strid om Slesvig. De folkesuverænitetsprægede tanker om Slesvigs selvbestemmelsesret, Lehman fremsatte i 1839 – såfremt man ikke anser dem for fremsat alene til benefice for Lorenzen – blev hurtigt forladt til fordel for en fremhævelse af den danske stats historisk underbyggede overhøjhedsret over Slesvig.

Også i 1843 kunne Lehmann tale om sin lyst til at spille va banque med hele det nu oldenburg-russiske kleresi som indsats,¹¹ men efter at

¹¹ Udtrykket forekommer i Lehmanns brev til Carl Ploug fra Paris i marts 1843. Trykt i Af Orla Lehmanns Papirer, s. 77-78. Hvad Lehmann helt nøjagtig har haft i tankerne hermed er ikke ganske klart. Det er muligt, at han blot har tænkt på det russiske arvekrav i forbindelse med Holsten. Mere sandsynlig er det dog nok, at han igen har tænkt på de ret alvorlige konsekvenser af en formæling mellem Christian VIIIs søstersøn, prins Friedrich af Hessen-Kassel, og en russisk prinsesse, som han i sit brev til Ploug fra den 28. februar 1843 (trykt sammesteds, s. 75-77) ridser op. Lehmann skriver i dette brev, at den nævnte skandinaviske artikel på fransk netop var blevet skrevet for at modvirke et sådant arrangement, men at dette nu har vist sig at være for sent. Lehmann frygter derfor, at der vil komme »en russisk Bojar paa den danske Trone«. Og han opfordrer Fædrelandet til hver dag med kulde og moderation at slå på, at den danske enevoldskonge ikke havde ret til uden nationens samtykke at ændre den grundlovmæssige arvefølge. De danske arveforhold var yderst udviklede, men det er under alle omstændigheder svært at se, hvorpå Lehmann bygger sin påstand om denne angiveligt ulovlige ændring af arvefølgen. Hele dette for Lehmann så alvorlige problem løstes dog allerede i 1844, da prins Friedrichs russiske kone døde barnløs.

have taget forsvaret af Danmark til Ejderen på sin politiske kappe kunne disse tanker ikke være andet end politiske griller og øjeblikksstemninger. Den Lehmann, der fremtrådte offentligt, kunne – helt bortset fra lovgivning og censur – ikke tillade sig noget hasardspil om den danske stat. Selv om Lehmann principielt mente, at man udmærket kunne og burde skille kongen fra staten, må han stillet over for den skærpede konflikt om Slesvig – i hvert fald i sit stille sind – havde indrømmet, at vejen til Slesvig for øjeblikket ikke gik over Norden, men nødvendigvis på grund af det korte tidsperspektiv over den danske stat, ja, tilmed over den danske kongemagt.

Hermed afskæres endnu en mulighed i Lehmanns historiesyn. Ikke blot måtte han sætte staten i stedet for en organisk udvikling af forholdene i Slesvig, men han måtte også sætte den danske stat i stedet for sin tro på, at en rolig organisk udvikling hen imod nordisk enhed kunne blive den overordnede faktor i kampen om Slesvig. Ejderpolitikken førte altså en række af statsnødvendigheder med sig, og set fra denne synsvinkel var det derfor naturligt, at Lehmann måtte nærme sig den Hegel'ske historiefilosofi stadig mere.

Efter at Lehmanns studieophold i Paris var slut, rejste han videre til Italien sidst på foråret 1843. Da han her mødte maleren Constantin Hansen – som på dette tidspunkt ville ansøge om at få overdraget udsmykningen af universitetet i København¹² – blev han straks grebet af ideen om at give København et »nordisk« universitet med billeder hentede fra verdenshistorien og Nordens særlige historie.

I et brev, der mest af alt ligner en afhandling, til Constantin Hansen fra begyndelsen af sommeren 1843, opruller Lehmann i begejstrede vendinger sin version af, hvordan verdenshistorien skal forstås, og hvordan den skal male. Det er muligt, at Lehmann allerede tidligere havde læst Hegels historiefilosofiske forelæsninger, men den begejstring, hvormed han i dette brev omsætter Hegels ideer til »maleri«, tyder i det mindste på en meget inspireret genlæsning hvis ikke på en nylæsning. For at inspirationen skulle brede sig også til den udførende kunstner, sendte Lehmann lidt senere Hegels Philosophie der Geschichte som gave til Constantin Hansen.¹³

¹² En Brevveksling mellem Constantin Hansen og Orla Lehmann, udg. ved Henny Glarbo, Kbh. 1942; se Glarbos indledning s. VI.

¹³ Constantin Hansen takker for gaven i et brev til Lehmann, dateret Rom, d. 7. Settembre 1843. Henny Glarbo siger i indledning til En Brevveksling mellem Constantin Hansen og Orla Lehmann, s. IX, at Lehmann kom lige fra sit studieophold i Berlin og bl.a. medbragte Hegels Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte. Her tager Glarbo dog fejl. Lehmanns rejse i 1842-43 gik direkte over Hamborg til Paris. Lehmanns studieophold i Berlin fandt sted i 1833, som jeg allerede har nævnt, se bl.a. ovenfor s. 52.

I sit brev til Constantin Hansen skriver Lehmann, at han har forsøgt at forestille sig universitetets udsmykning som gennemløbet af den Hegel'ske »røde Traad«. I tolv verdenshistoriske og tolv nordiske billeder, der betragtes som individuelle afspejlinger af verdenshistoriens udvikling og med kristendommen i det centrale felt, skal beskueren kunne følge »Verdenshistoriens Tanke som den guddommelige Fornuftigheds fyldige Aabenbarelse« fra Orientens morgenland, over de store religioner til Grækenland og Rom, til kirken, feudalismen, reformationen frem til absolutismen og endelig op til nutiden. Alle disse momenter af verdenshistorien ser Lehmann altså som fornuft, som »Guds Finger, den dybe Fornuftighed og høje Nødvendighed i Begivenhedernes underfulde Vexel«.¹⁴

Helt i overensstemmelse med Hegel vil Lehmann fremstille disse ideer ved i malerierne at lade dem konkretisere af de store personligheder, der har virket til at omsætte ideen til praktisk liv. Både Cæsar, Frederik Barbarossa og Napoleon er naturligvis centrale skikkelser.

Ved hjælp af Hegels skema har Lehmann nu også fundet ny mening i Nordens og dermed også i Danmarks historie. Og hans følelse af nutidens forbundethed med historien bliver nu for første gang så stor, at han som et af de tidligste nordiske billeder vil fremstille Leire Ting, et af flere tydelige beviser i dette brev på, at Lehmann med Hegel fandt enhed i historien og mellem fortiden og nutiden. Ikke således at forstå, at han ønskede en tilbagevenden til fortiden, dertil satte han for stor pris på udviklingen af staten, som han anså som »fornuft«. Men hvor han før kun beklagede guldalderdigtingens optagethed af »Oldtidens Nat«, vil han nu hente inspiration til visse sider af et konstitutionelt Danmark direkte i sin egen opfattelse af Nordens og Danmarks udvikling fra de ældste tider. Billedet skal naturligvis forestille et »folketing«, hvor en bonde taler hårde ord til kongen. Ligheden og den nordiske ånd får herved rødder langt tilbage i historien.

Der er meget i Lehmanns fremstilling af den nordiske civilisations selvstændige udvikling, der peger i retning af Grundtvigs visioner. Og det er da formentlig heller ikke forkert med Henny Glarbo¹⁵ at pege på dette,

¹⁴ Man kan derfor ikke være enig med Degn, når han i anf. arb., s. 128 skriver: »So viel Lehmann von der öffentliche Meinung hielt, für ein zahlenmässigen Mehrheitsprinzip war er nicht zu haben. Er versucht die Schwierigkeit zu lösen, indem er über den subjektiven Vernunftsanschauungen doch eine normgebende Vernunft erkennt, die offenbar zusammenfällt mit der Staatsidee als einer Zusammenfassung aller Kräfte zum Fortschritt. Er hätte sie mit Hegel Weltvernunft nennen können und als objektives Vernunftgesetz das Allgemeinwohl – geistig und materiell – verstanden. Aber alles das bleibt bei ihm unklar«.

¹⁵ En Brevveksling mellem Constantin Hansen og Orla Lehmann, indledningen s. VIII-IX.

men man må være opmærksom på, at Lehmann ikke anfører Grundtvig blandt de kilder til sit syn på Nordens historie, som han nævner i sit brev.¹⁶ Der er efter min mening også snarere grund til at tro, at Lehmanns fremstilling i disse billedforslag mere er en selvstændig udvikling af de tanker, han tidligere havde gjort sig om Nordens historie (og som genspejles i brevet til P. Hjorth Lorenzen fra 1839) og en mere selvstændig overførsel af Hegels tanker om verdenshistorien på dens afspejling i den nordiske historie. Desuden må det bemærkes, at Lehmanns syn intet indeholder af Grundtvigs fjendskab mod den romerske og tyske civilisation.

Med udgangspunkt i Hegel mente Lehmann naturligvis, at ingen nation kan være den almindelige verdenshistoriske udvikling foruden. Det er derfor denne opfattelse af verdenshistoriens selvstændige gennemslag i Nordens historie, der går igen i Lehmanns tale ved det skandinaviske møde i Christiansborgs Ridehus i 1845, og som måske udtrykkes endnu klarere i hans forsvarstale i forbindelse med den sag, der blev anlagt mod ham for at have offentliggjort talen.

Lehmann siger i sin forsvarstale, at han ganske vist ikke hører til dem, der mener, at noget for at være godt må være gammelt, men siger videre, at det dog også for ham er et stort bevis for ideens berettigelse og borgen for dens endelige sejr, at den er så gammel som selve Norden.¹⁷ Det var altså ideen og ikke institutionerne Lehmann på Hegel'sk vis ville forfølge ned gennem historien, og som han mente havde givet sig udtryk i en række fælles nordiske fænomener: fælles indførelse af kristendommen, fælles kamp for protestantismen, overensstemmelse i retsinstitutioner i fælles modstand mod romerretten, sprogfællesskab og i det hele taget fælles kulturarv.

¹⁶ Kilderne til opfattelse af Nordens historie, som Lehmann nævner i brevet til Constantin Hansen, er *En nordisk Mythologie* af P. A. Munch og I. L. Heiberg – F. Magnussens oversættelse af begge Edda'er – F. Petersens behandling af sagaerne – og Oehlenschlägers *Nordens Guder*. Brevet er trykt i *En Brevveksling mellem Constantin Hansen og Orla Lehmann*, s. 4-29, se s. 9.

¹⁷ I Ridehustalen og Forsvarstalen udvikler Lehmann offentligt sine tanker om den Nordens ånd, som Degn efter min mening burde have henført til Hegel fremfor til det, han opfatter som romantik, se ovenfor s. 47. – Det kunne være fristende at følge Henrik Becker-Christensen og hævde, at Lehmanns stærke fremhævelse af den historiske baggrund for Nordens enhed kunne skyldes et nødvendigt taktisk hensyn i forsøget på at fastholde og videreudvikle alliancen med de mere organismefilosofiprægede ældre åndskoryfæer, som 1843 havde dannet Skandinavisk Selskab. Jeg mener imidlertid, at dette kun kan være en underordnet del af forklaringen. Det er meget mere ligetil at se Lehmanns udtalelser i 1845 som en videreførelse af det Hegel-inspirerede syn på Norden, som han havde udviklet i 1843. Se Henrik Becker-Christensen: *Skandinaviske drømme og politiske realiteter 1830-1850*, Aarhus 1981, s. 124 ff., hvor han hævder, at den radikale skandinavist Lehmann måtte lægge en dæmper på sig for ikke at sprænge det nye Skandinavisk Selskab, som en række fremtrædende personligheder havde dannet efter forbudet mod Skandinavisk Samfund.

Efter Lehmanns opfattelse var det Nordens ånd, der på ægte Hegel'sk vis nærmest bag ryggen af de handlende personer havde sat sig igennem i hele Nordens Historie: »Men Maalet var Nordens Eenhed. At dette Øiemed maaske ikke var de handlende Personer bevidst; at der ihvertfald deri blandede sig Motiver af en mindre ophøjet Natur, gjør Intet til Sagen; thi enhver ikke aandløs Betragtning af Verdenshistorien viser, at denne forfølger sine store Formaal ubekymret om og uforstyrret af alle de smaa Hensigter, hvori de menneskelige Idrætter krydse hinanden, – at den benytter dem til at fuldburde sin Villie, uden at de vide hvad de gjøre, ja medens de tro at arbejde for det Modsatte. ... Derfor gjør det heller Intet til Sagen, hvilke personlige Grunde der have drevet f.ex. Carl X eller Carl XII til deres Erobringstog mod Danmark; thi ihvertfald have de gjort det i Eenhedsideens Tjeneste... At Nordboerne have hadet og myrdet og actioneret hinanden modbeviser altsaa ikke den Paastand, at de have gjort det i Enhedsideens Tjeneste«. (Lehmanns Forsvarsskrift, Kjøbenhavn 1845. Særskilt Aftryk af Fædrelandet, passim).

Hvor gik så grænserne for den Nordens ånd, der skulle sejre engang? Den gik ved Ejderen, fordi Slesvig kulturelt set hørte til Norden,¹⁸ og fordi Slesvig fra arilds tid hørte til Danmark, som Lehmann sagde i sin tale i Kasino d. 11. marts 1848.¹⁹ Det er rigtigt med Degn²⁰ at hævde, at Lehmanns syn på Slesvig med Ejder-politikken ikke tager hensyn til den organiske udvikling i Slesvig, der havde gjort denne provins til et halvt tysk, halvt dansk land. Lehmanns holdning d. 11. marts 1848 er derimod godt i tråd med Hegel. Den individuelle danske statsdannelse, der i dette tilfælde måtte stå over folkesuveræniteten i en enkelt provins (bemærk modsætningen til holdningen i 1839 i brevet til P. Hjorth Lorenzen) i

¹⁸ I artiklen »Om en Forening af de danske Stænders tvende Afdelinger«, Dansk Folkeblad, 4. Aargang, 20. Juli 1838, udtaler Lehmann om Slesvig, at det aldrig har været tysk len, men fra de ældste tider har hørt til Danmark. Blandt det, der adskiller Slesvig og Holsten, nævner Lehmann, at Romerretten gælder i Holsten, mens Jydske Lov gælder i Slesvig, og at det i Slesvig endog er forbudt at påberåbe sig de romerske lovbøger. Alligevel er det sigende, at Lehmann ikke på dette tidspunkt har inde i sine overvejelser at forlange en sammenslutning af de *tre* danske stænder. Dette hænger dog også sammen med, at Lehmann af hensyn til de demokratisk sindede slesvigere ikke kunne foreslå noget skridt, der muligvis ville bringe Slesvig nærmere den danske Kongelov. I talen »Danmark til Ejderen« fra 1842 udtaler Lehmann, at Ejder-grænsen er sat af »Naturen, Historien og Retten«, og han siger endvidere, at Slesvig fælles med Kongeriget har arvefølgen, et demokratisk sind og materielle interesser, der drager det mod Norden, samt skandinavisk nationalitet og dansk sprog. Skaaltale ved Festen, 28. Mai 1842. Fædrelandet d. 30. Mai 1842.

¹⁹ N. L. Hvidt: Forhandling om Danmarks og Slesvigs constitutionelle Forening. Nr. 2. København 1848, s. 5.

²⁰ Anf. arb., s. 122.

staten²¹ var oprindelig givet (fra arilds tid) og havde gennem tilbageslag og momentane sejre bestået sin kamp mod det tyske. Parallellen til den forholdsvis blodige og magtsprogsprægede Nordens ånd ligger lige for. Kun stater på et tilstrækkeligt højt civilisatorisk stade og med viljen til at bruge magt i sin selvopretholdelse, havde efter Lehmanns og Hegels opfattelse ret til at overleve. Derfor skulle Nordens ånd og den danske stat nok sejre, men kun såfremt danskerne var villige til at kæmpe for dem.

Da Lehmann i 1846 holder sin tale i Roskilde Stænderforsamling om indførelse af en fri forfatning, er derfor den første fornødenhed for ham ikke længere friheden men den stærke stat: »Jeg kan for min Del forsikre, at hvad jeg savner her i Landet, er ganske vist et friskt og frejdigt og frugtbart Folkeliv, men i endnu højere Grad en stærk Regering. Jeg vilde kunne forstaa, at man lod sig imponere af Absolutismen, ja at man med god Villie kunde slutte sig til den, naar den optraadte med Kraft og Glands, omstraalet af Krigens og Fredens Bedrifter, Kjærlighed vækkende eller Frygt indgydende. Men jeg vil spørge Enhver – Enhver uden Undtagelse – om det er saaledes Enevælden viser sig for os«. (»Om Indførelsen af en fri Forfatning«, her citeret fra Efterladte Skrifter, Bind 3, s. 192).

For at få denne stærke regering så hurtigt som muligt, krævede Lehmann derfor folkelig medbestemmelse. Og han er samtidig villig til at ofre udvidelsen af valgretten, når blot valgbarheden bliver fri, for at det nye så nøje som muligt kunne slutte sig til det bestående, så at »kontinuiteten, den organiske Sammenhæng vilde kunne bevares«.

Grunden hertil er naturligvis, som Lehmann siger i sidste del af sin tale, at den danske stat var så ulykkelig ikke at være ordentlig afsluttet. Derfor måtte konstitutionsspørgsmålet og Slesvig-problematikken finde en samtidig løsning, og det kunne gerne for ham være en organisk løsning, fremfor en principfast løsning med hensyn til konstitutionen, når blot staten ihvertfald derved blev styrket. Men styrkelsen af den danske stat måtte naturligvis først og fremmest komme fra folket. Såvel i 1846 som i talen d. 11. marts 1848 udtrykte Lehmann sin historisk begrundede

²¹ Se Casino-talen, 11. Marts 1848 hos N. L. Hvidt, anf.værk, s. 6, hvor Lehmann siger: »Vi vilde endelig svare: at hvis Endeel af Slesvigs Indvaanere nu skulde have Lyst til at sønderbryde det danske Rige og omgjøre Europas Statsret, da er dette meget sørgeligt –, den bittere Frugt af tusinde Feil og af slet Regimente; men at selv efter de yderste Conseqventser af Folkesuverainitetens abstracteste Princip, ingen Stat i Verden nogensinde har erkjendt eller nogensinde kan erkjende, at en enkelt Provinds, endsige da en enkelt Deel af en enkelt Provinds, efter eget Tykke kan løsrive sig fra Staten, men at et saadant Foretagende efter alle Tidens Theori og Praxis og under alle mulige Regjeringsformer er Oprørsfærd, hvorimod den yderste Magtanvendelse er baade Ret og Pligt«.

frygt for, at enevældens kongemagt måske kunne være villig til at gå ind på en løsning, der førte Slesvig væk fra Danmark. Det var Lehmanns mening, at det danske folk i så fald ikke var forpligtet til at affinde sig med en sådan udvikling.

Det er derimod vanskeligt – hvis man, som jeg hidtil har gjort, opfatter Lehmanns synspunkter som seriøse – at forstå, hvad der muligvis to gange²² i selve året 1848 kunne føre ham til at godtage en deling af Slesvig som forhandlingsudspil. Man kunne naturligvis mene med historikeren A. D. Jørgensen, at det skyldtes Lehmanns og de andre nationalliberales »Mangel paa Sans for de historisk givne Forhold« og den mening hos dem, at de »med eet Slag kunne omdanne Folk og Riger efter vilkaarligt opstillede Læresætninger« (Danmarks Riges Historie, bind VI A, s. 419).

Jeg finder det dog vanskeligt ud fra det, der ovenfor er oplyst om den unge Orla Lehmanns historiesyn at godtage, at hans nationalliberale ideologi blot skulle bestå i »vilkaarligt opstillede læresætninger«. Da A. D. Jørgensen på dette sted med de historisk givne forhold mener Danmarks ret til Danmark til Ejderen, finder jeg det da også vanskeligt at se, hvori Jørgensens synspunkter egentlig adskiller sig fra Lehmanns historiske argumenter den 11. marts.

Selv om det ligger uden for denne artikels rammer, må jeg derfor anse det for usandsynligt, at Lehmann er gået ind på nogen delingstanke på grund af vilkårlighed. Det må have været en forståelig mangel på tillid til, at den trods alt svage danske stat kunne vinde krigen mod slesvig-holstenerne og Preussen i forening, og til at det gennem forhandlinger var muligt at få international accept af og garantier for et Danmark til Ejderen, som tvang Lehmann og de andre nationalliberale til at overveje en deling af Slesvig.

Lehmann i 1848 – en status

I foråret 1848 må det for Lehmann have set ud, som om nu endelig de tre historiske drivkræfter, hvis historiske ret han havde gjort så meget for at bevise, den slumrende danske folkeånd, den slumrende nordiske ånd og

²² Den første gang Orla Lehmann i 1848 efter slesvig-holstenske udsagn skal have været indstillet på en deling af Slesvig er ifølge Niels Neergaard i: Under Junigrundloven, Første Bind, Kbh. 1892, s. 165, allerede, da han den 22. marts havde et uformelt møde med den slesvig-holstenske deputation i Alfred Hages hus. Man skal her være blevet enig om at trække en eventuel grænselinie på et kort over Slesvig. De slesvig-holstenske forfattere, som Neergaard har disse oplysninger fra, har været enige om at betragte dette som en krigslist fra Lehmanns side. Det må det efter min opfattelse også have været, eftersom det er urimeligt at antage, at Lehmann på dette tidspunkt skulle have opgivet Danmark til Ejderen-politikken. Sammenlign iøvrigt Lehmanns egen fremstilling af mødet med den slesvig-holstenske deputation i Brev om Martsdagene 1848, Historisk Tidsskrift, 3. rk. VI, Kbh. 1867-69.

tidens konstitutionelle præg, skulle vinde. Omvæltningerne kom brat, og han mente senere også for brat, men for den Hegel'sk skolede Lehmann må i hvert fald den første del af udviklingen i 1848 have stået som ét stort bevis for, at hans historiesyn var rigtigt. At den ånd eller idé, han havde anet i Danmarks og Nordens historie fra de ældste tider til nutiden, nu faktisk var ved at sætte sig igennem i historien.

Vist var det et farligt historiesyn, fordi Lehmann lod historien være determineret af en selvskabt verdensånd, og fordi han selv i tilsyneladende beviser på det modsatte mente at kunne finde belæg for ideens virke i historien (se f.eks. Lehmanns behandling af Nordens enhed, ovenfor s. 58f.). Men man må ikke derved glemme, at det i Lehmanns selvforståelse ikke blot var tidsånden og tidens krav, der talte; det var i lige så høj og højere grad historiens overleverede idé, det kom an på.

Skal vi forsøge at konkludere, hvad Lehmanns historiesyn havde udviklet sig til i selve året 1848, vil jeg pege på følgende forhold: udviklingen af Orla Lehmanns Ejder-politik måtte nødvendigvis sammen med hans historiefilosofiske optagethed af Hegel løbe sammen i dét ene punkt: den stærke stat. Men Lehmann kunne ikke i sin samtid og forøvrigt stort set heller ikke i den tidligere danske historie identificere denne stærke stat med den enevældige kongemagt. Var den første fornødenhed en stærk stat, så var det for at skabe denne samtidig fornødent at inddrage »folket« i statsstyrelsen.

Jeg har i indledningen peget på, at Lehmann i årene fra 1832-48 kunne udvikle sit historiesyn uden at måtte tage større taktiske hensyn. Men det må her slås fast, at fastlæggelsen af Ejder-politikken i sig selv medførte, at Lehmann i stadig større udstrækning var tvunget til at tage politisk, taktiske hensyn, der kunne tilgodese kravet om at bevare Slesvig for Danmark.

En god del af Lehmanns hældning mod den Hegel'ske historieopfattelse – med dens vægt på den stærke stat – må derfor opfattes som taktisk bestemt af de nødvendige hensyn til Slesvigs bevarelse for Danmark.

Den anden faktor bliver den nationale enhed, der skulle gå op i og udfylde staten. Denne nationale enhed krævede dels en konstitution og dels en afgrænsning af statens geografiske rammer for at kunne blive virksom. Nationalstaten var altså fuldt udviklet som historisk nødvendighed i Lehmanns tankeverden i 1848.

Men i den nationale enhedstanke lå også en langt fra tilfældig vægt på enheden mellem alle stænder, klasser eller grupper i folket. Det var Lehmanns som de øvrige nationalliberales tanke, at det var middelstanden, der nu burde overtage styret, således som han udtrykker det allerede i 1832.¹ Men den skulle gøre sig fortjent til at få magten ved at tage

¹ Se *Maanedsskrift for Litteratur*, Bind VII, Kbh 1832, s. 156-57.

hensyn til den øvrige befolknings, især bøndernes rimelige behov.² Bag denne tankegang lå en række forestillinger om at den åndelige elite havde størst ret til statsstyret. Tanker som i denne form vel hentede deres inspiration fra Hegel og Fichte,³ men som havde rødder længere tilbage først og fremmest i den tyske idéverden. I 1848 var det endnu ikke gået op for Lehmann, at denne tanke om en slags oplyst elitestyre på basis af et udbredt klassesamarbejde var praktisk uigennemførlig.

Endelig kunne tanken om den »enhedslige« nationalstat ikke ganske overskygge Lehmanns helt oprindelige politiske holdning. Han var og blev liberalist. Den konstitutionelle forfatning med indførelse af borgerlige frihedsrettigheder, som han fra sin første fremtræden mente selve tiden og fornuften krævede, stod stadig på hans politiske program og var en integreret del af hans historiesyn i 1848. Men den uddybning, liberalismen havde fået med nationalismen og med den heraf afledte nødvendighed af den stærke stat, har for altid skilt den danske liberalisme fra f.eks. dens engelske forbillede. Hævdelsen af den stærke stat blev en politisk og ideologisk fornødenhed for de danske nationalliberale. Og denne fornødenhed har formentlig også vist sig i deres praktiske politik på en række områder.

Man plejer at pege på de danske nationalliberales manglende »laissez faire«-holdning som en slags anomali. Spørgsmålet er måske, om vi ikke i virkeligheden burde vende sagen på hovedet. Vi kan slå fast, at der i hvert fald blandt de yngre nationalliberale var en udpræget hældning mod den stærke Hegel'ske stat. Måske var det på tide at undersøge, hvor liberal den danske liberalisme nogensinde blev i dén statslige politik, som de nationalliberale efter 1848 havde en væsentlig del af ansvaret for.

Jeg mener således gennem min undersøgelse at have fundet belæg for, at Lehmanns historiesyn, der er så snævert forbundet med hans politiske opfattelse, nok til en vis grad – og især i ungdomsårene – var klart liberalistisk med sin vægt på samtidens fornuftbegrundede krav om en konstitutionel udvikling. Men samtidig er det påvist, at dette liberale

² Det er denne tanke, Lehmann udtrykker så skarpt i sin tale i Vejle 1860, hvor han siger, at forfatningen har villet »paalægge alle de Begavede, de Dannede og de Rige den Forpligtelse og den Nødvendighed at vinde Almuen ved agtelsesfuld og kjærlig Omhu for dens Vel. For denne Pris – men ogsaa kun for den – vil Aand og Dannelse og Formue endnu kunne hævde den Overvægt, der tilkommer dem i de offentlige Anliggendes Styrelse, og Rigsdagen kunne blive, hvad den bør være: En samling af Danmarks bedste mænd«. Her citeret efter Tale ved den danske Folkeforenings Sørgefest for Orla Lehmann af Hother Hage, Kbh. 1870, s. 35.

³ Til belysning af denne idé kan der henvises til den koncentrerede, men også meget inspirerende afhandling af Povl Bagge: Akademikerne i dansk politik i det 19. århundrede, Historisk Tidsskrift, 12. rk. IV, Kbh. 1970.

historiesyn brydes af en stadig større hældning mod Hegelianismen som underlag for det bestandigt mere fremtrædende behov for den stærke stat. Jeg har derved også fjernet mig fra en del af de konklusioner, Christian Degn drog i sit meget grundige stadium af Lehmanns tanker i afhandlingen »Orla Lehmann und der nationale Gedanke«.

Det er i denne forbindelse grundlæggende, at vi har nærmet os spørgsmålet fra forskellige indfaldsvinkler, og at Christian Degns efter min mening i sidste ende kommer til at begrænse hans synsfelt mere end godt er. Hans udgangspunkt og konklusioner farves af stadigt tilbagevendende sammenligninger mellem Lehmanns og Grundtvigs opfattelser af det nationale og det skandinaviske,⁴ og Degns sympati synes entydigt at ligge hos Grundtvig. Gennem denne sammenligning får han opstillet en til et vist punkt meget frugtbar modsætning mellem en Grundtvig, der lagde vægten på det folkeligt ejendommelige og dermed på en opfattelse af historien som en organisk enhed mellem fortid, nutid og fremtid, og en Lehmann, der efter Degns opfattelse alene var drevet af sin sympati for sin samtids fornuft (= den konstitutionelle idé), og som derved i sit historiesyn måtte afskrive al tidligere historie som mindre fornuftig.

Når jeg som udgangspunkt har fundet, at denne sammenligning trods alt kun har en begrænset forklaringsværdi, skyldes det flere forskellige faktorer. Jeg har for det første gennem mit kendskab til periodens tankeverden fundet det sandsynligt, at Lehmann på trods af påvirkningen fra et liberalt hjem samtidig må have været påvirket af sin opvæksttids organismefilosofiske tanker. Denne hypotese er dog kun i et vist mål blevet bekræftet, idet Lehmann i sine tidligste ungdomsskrifter nok benytter sig af de organismefilosofiske tankebaner, men dette fremstår mere som en nødvendig cadeau til samtidens fremherskende tankeretning end som dybfølt virkelighed for ham selv.

På baggrund af Povl Bagges undersøgelser af danske nationalliberale og deres forhold til Hegel mener jeg at have vist, at Lehmann som andre yngre nationalliberale var stærkt påvirket af den Hegel'ske fortolkning af de organismefilosofiske tanker om historien. Derved kommer mine konklusioner til at adskille sig fra Degns på tre punkter. Jeg må for det første erklære mig uenig med Degn, når han hævder, at Lehmanns forhold til Hegel var uklart. Da der for det andet er god mening i at opfatte Hegel som stærkt inspireret af organismefilosofien, finder jeg dernæst, at Degns opfattelse af organisme-tænkningen som alene lig med Grundtvigs opfattelser bliver en hindring for at se, at Lehmanns tanker – tøvende fra 1833/34 og fuldt udviklet efter ca. 1842 – er stærkt præget af

⁴ Anf. arb., s. 73, 87, 116, 121, 234 og 236.

organismefilosofien, men altså blot i den Hegel'ske udlægning af denne. Denne konklusion har i øvrigt mere vidtrækkende følger, idet den danner en del af baggrunden for at forstå, hvorfor Lehmann og andre af de nationalliberale på mange punkter efterhånden blev mere konservative end liberalistiske i deres opfattelser.

Eftersom Degn ikke behandler Lehmanns forhold til Hegel, må man for det tredje stille spørgsmålstegn ved hans metode, idet han efter min mening harmoniserer kilderne. Degn får stigende besvær med at forklare Lehmanns tanker i 1840'erne som udsprunget af et liberalistisk, samtidsorienteret historiesyn. Men eftersom han holder fast ved at betragte Lehmanns ideer som grundlæggende ensartede fra først til sidst, mister han blikket for det klare udviklingsperspektiv, som der efter min undersøgelse ligger i Lehmanns tankeverden.

Endelig skal jeg da gerne medgive, at der ligger en fundamental uenighed mellem os i politisk og historiefilosofisk orientering, som givetvis også har påvirket mine konklusioner, og hvor andre muligvis vil hælde mere i retning af Degns anskuelser. Jeg finder det således umuligt at tilslutte mig det patent på den ægte historiefølelse, som Degn efter min opfattelse giver Grundtvig. Når Degn holder Lehmanns tanker op i lyset af Grundtvigs ideer om det folkelige og det nationale, kommer Lehmann uvægerligt til at fremstå som uden følelse for historien, som præget af »fremmede« tanker om liberalisme, stat og frihed. På denne måde kommer Lehmanns tanker også til at fremstå som mere radikale og omstyrtende, end de egentlig var, hvor jeg tværtimod synes, at der er god mening i at forsøge at finde frem til begrænsningerne i Lehmanns radikalisme. Samtidig vil jeg også hævde, at Grundtvigs tanker om historien som en slags »folkesjælens udvikling« er og bliver en romantisk myte, hvori indholdet blev defineret af Grundtvig og grundtvigianerne selv, mens folket forblev tavst. I øvrigt mener jeg – uden at det skal opfattes som noget forsvar for Lehmanns konkrete ideer – at Lehmann med lige så stor ret som Grundtvig kunne forsøge og faktisk forsøgte at finde rødderne til sine opfattelser i den danske historiske udvikling. Når Degn giver fortrinsret til den romantiske, organiske historicopfattelse, hvor ideer som Lehmanns kommer til at fremstå som udefra kommende og derfor fremmede for den historiske udvikling, vil jeg heroverfor hævde, at den danske historie ikke kan forstås, medmindre man anerkender, at »fremmede« ideer – også hvis vi går langt længere tilbage i historien – har indvirket på det danske folk i et dialektisk samspil mellem nye tanker og det oprindeligt givne, som gør det umuligt for historikere og andre på et givet tidspunkt at udskille nogen egentlig, organisk og rent dansk udvikling.

SUMMARY

*The Young Orla Lehmann's Concept of History
Towards an Understanding of National Liberalism's Breakthrough*

As Christian Degn has established in *Orla Lehmann und der nationale Gedanke*, historians have given the Danish National Liberal politician, Orla Lehmann (1810-1870), less than fair treatment. Lehmann's role as instigator of the fated Denmark-to-the-Eider policy and as a prominent promotor of abortive political Scandinavianism have overshadowed his more durable contribution to Danish historical development as a dynamic force behind the development of liberal ideology and politics as well as Danish national sentiment. Moreover, Lehmann's significance as Denmark's first real politician has never been sufficiently emphasized. Through his influence on public opinion and a very extensive personal correspondence he succeeded in creating a consensus on ideology and objectives within the highly individualistic National Liberal »party« to such a degree, that it was ready to seize power during the March Events in Copenhagen in 1848.

This study elucidates the development of Orla Lehmann's concept of history during the period from 1832 to 1848. Its two main conclusions are, firstly, that Lehmann's thinking went through distinct phases, and secondly, that gradually he was strongly influenced by the German philosopher Hegel's concept of history and view of the state. The preoccupation with Hegel can already be detected shortly after Lehmann's studies in Berlin in 1833-34, but only after 1842 or 1843 does it become clearly pronounced. In the author's view there is a double reason for this. First of all, it can be explained as a natural outcome of the fact that Lehmann found in Hegel's scheme of historical development many features that were congenial to the kind of organic conceptions he had been reared on. Secondly, it was Lehmann, who in 1842 was the first to propose the idea of a single state to the Eider, the realization of which called for more than Danish national sentiment among the population; it also required a strong state. When the otherwise so liberal Lehmann began to appreciate the necessity of a strong state, he was naturally led in the direction of Hegel.

These conclusions bring into question a number of those reached by Christian Degn in *Orla Lehmann und der nationale Gedanke*. Degn contends that Lehmann's relation to Hegel was unclear, and that his views during the whole period from 1832 to 1848 can be seen as a unified whole of liberalistic ideas devoid of any significant appreciation for historical tradition and the dictates of history. Finally, the author points out that Lehmann's preoccupation with the strong state, and thus with Hegel, is undoubtedly part of the reason why he, and other National Liberals as well, so quickly became more conservative than liberal.

Translated by MICHAEL WOLFE